

ВІДГУК

офіційного опонента - доктора філологічних наук, професора, професора кафедри світової літератури Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди Силаєва О. С. про дисертацію п. Чень Ченьліна «Оповідання Р.П.Погодіна для дітей і підлітків (жанрово-стильова своєрідність і типологія персонажів)», представленій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.02 - російська література

Думаю, не помилюся, якщо скажу, що цілком очевидним є дефіцит серйозних літературознавчих робіт, присвячених дитячій літературі. Тому можна і треба вітати появу історико-літературних досліджень, присвячених дитячій літературі в цілому та окремим її жанрам і іменам, зокрема, але разом з тим хотілося б, щоб результати таких досліджень фіксувалися, закріплювалися і популяризувалися в суспільній свідомості, мали вихід до масового читача. Уявімо собі сучасного читача, що зацікавився цим предметом, - скажімо, молодого батька, рука якого звично тягнеться до клавіатури ноутбука чи комп'ютера. Прямо скажемо, що він ризикує отримати про зацікавивший його предмет не тільки вельми обмежені, але й вельми викривлені знання. Так, в популярній нині Вікіпедії нарис історії дитячої літератури в Росії доведений до другої половини ХУШ століття і на тому завершується. А ось як представлений тут жанр дитячого оповідання (цитую): *«У цьому жанрі прославився Микола Носов, який також писав для дітей повісті. Розповіді для дітей писав Віктор Драгунський («Деніскині розповіді») і багато інших»*. Ось і вся історія російського дитячого оповідання. Як бачимо, найбільш затребуваний нині науково-популярний інтернет-ресурс до серйозної науки має вельми сумнівне відношення, і це, звичайно ж, погано. Але не менш прикрим є й те, що від самого популярного інтернет-ресурсу виявилася далекою і серйозна наука. У зв'язку з цим хотіли б, по-перше, відзначити, що обговорюване дисертаційне дослідження, в якому об'єктом наукового огляду та аналізу стає історія російської дитячої книги з початку ХІХ століття аж до другої половини століття ХХ-го, прямо кореспондується з зазначеною вище проблемою; по-друге ж, констатувати, що маємо всі підстави говорити про актуальність та історико-літературну значущість обговорюваної роботи.

Дисертація має чітку і логічно обґрунтовану структуру, яка обумовлена як поставленими в ній цілями і завданнями, так і загальним теоретико-методологічним підходом щодо трактування літературного процесу другої половини ХХ століття, ролі і місця в ньому літератури для дітей та юнацтва.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, що нараховує 200 найменувань.

У **вступі** автор дисертації переконливо обґрунтував вибір теми, позначив мету і найважливіші завдання дослідження, його теоретико-методологічну основу, наукову новизну і практичне значення. Цілком продуктивною представляється нам похідна методологічна теза, декларована автором на сторінках вступу про те, що література для дітей має власний шлях становлення і розвитку, який в цілому узгоджується із загальною спрямованістю розвитку літературного процесу, але не з абсолютною точністю, оскільки дана галузь літератури має свої специфічні цілі і завдання. В цілому вступ відповідає чинним вимогам і виконує своє призначення, правда, на окремих його сторінках помітна перевантаженість цитатним матеріалом (так, на с. 8 тричі цитуються думки одного з дослідників дитячої літератури І.Г.Мінералової).

У **першому розділі** «Радій Погодін у дитячій та підлітковій прозі другої половини ХХ століття», що складається з трьох підрозділів, проаналізовано основні тенденції розвитку дитячої літератури в ХІХ та на початку ХХ-го ст. і їх вплив на російську дитячу прозу другої половини ХХ-го століття; дана загальна характеристика проблематики і соціально-етичного пафосу дитячої прози Р.П.Погодіна, а також здійснено загальний огляд корпусу критичної літератури, присвяченої творчості письменника.

Справедливо зазначаючи, що ХІХ століття стало періодом активної та цілеспрямованої боротьби за справді дитячу прозу, яка має поєднувати пізнавальність з високою художністю і потужним морально-виховним впливом, дисертант висвітлює коротку історію російської прози для дітей, відзначаючи і характеризуючи в оглядовій манері роль і значення в її становленні письменників і творів, які склали золотий фонд і стали класикою світової дитячої літератури - від творів Антонія Погорельського, Сергія Аксакова і Всеволода Гаршина до «дитячих» оповідань і повістей А.П.Чехова, О.І.Купріна, М.Горького, а від них - до творчості дитячих письменників «нового», радянського, часу – А.Гайдара, Р. Фраєрмана і Л. Кассиля. Вельми похвально, що, простежуючи історичний процес формування національної традиції в тій чи іншій галузі жанрового різновиду дитячої прози, автор постійно співвідносить конкретні знакові явища і процеси в ній як з заповідями і установками літературознавчої класики (зокрема, з ідеями В.Г.Белінського в царині дитячої книги і дитячого читання), так і з творчими установками і ідейно-художніми пріоритетами Р.Погодіна - прямого спадкоємця і продовжувача цих традицій.

Переходячи до характеристики проблематики і соціально-етичного пафосу дитячої прози Р.Погодіна, дисертант справедливо акцентує увагу на тому, що багаті національні традиції були не тільки творчо сприйняті і істотно розвинені письменником, але він проявив себе і як художник-новатор, який запропонував нові рішення у багатьох сферах літературно-художньої творчості для дітей другої половини ХХ століття - і в проблемно-тематичній, і в жанрово-стильовій, і в художньо-образотворчій. Аргументуючи висунуту тезу про новаторську сутність творчості Погодіна і типологічно співставляючи її з творчістю його сучасників, дитячих письменників Ан.Алексіна, Ю.Яковлева та ін., автор роботи у якості новаторських називає такі особливості творчої манери Погодіна, як синтез реалістичного і романтичного бачення світу, поєднання мудрої простоти з яскравою метафоричністю, рівновеликість дитячого та дорослого світів в сюжетно-оповідній тканині творів, гострота конфлікту, який в більшості випадків має морально-філософський характер, поглиблена психологічність образів, а також гендерна універсальність читача, на якого автор орієнтує свої твори.

В цілому позитивно оцінюючи здійснений дисертантом в рамках даного розділу екскурс в історію, теорію і практику російської літератури для дітей та юнацтва на величезному історичному відрізку ХІХ - ХХ ст., відзначаючи продемонстровану ним здатність до узагальнення значного обсягу матеріалу, ми разом з тим хотіли б висловити і деякі свої зауваження і побажання - здебільшого поодинокого характеру. Так, представляється, що фрагментарна згадка в підрозділі 1.1. імен Ч.Діккенса і М. Твена (с. 36-37) не дає автору підстав говорити про узагальнення ним досвіду і основних особливостей не тільки російської, а й зарубіжної дитячої літератури.

Якось стисло і невиразно сказано в розділі про вплив подій Жовтневої революції на розвиток російської літератури в цілому і її дитячої гілки, зокрема. Зміна історичних епох стала одночасно і зміною епох літературних, і дитяча література не стала в цьому відношенні винятком, причому ця зміна мала глобальний і, можна сказати, конституційний характер, кардинально змінивши в літературі все, починаючи з її ідеології та методології, закінчуючи її образною системою і художньо-стильовою палітрою. Разом з тим не можна прив'язувати цю характеристику виключно до історично переламних 1917 - 22 рр., бо не слід забувати й про потужну ідейно-естетичну інерцію Срібного століття, яка багато в чому зумовила художньо-культурний зліт «нової» (радянської) літератури 1920-х років, відзначений найвищим рівнем ідейно-естетичного розмаїття і літературно-художньої якості в тому числі і нової дитячої літератури.

Вважаємо також, що науково-дослідна оснащеність дисертаційної роботи виграла б, якби заключний підрозділ завершувався не лише оглядом і узагальненням вже зробленого літературознавчою наукою щодо творчої спадщини Погодіна, а й характеристикою перспективних напрямків подальших дослідницьких зусиль, а також основних шляхів їх реалізації.

Другий розділ дисертації присвячено аналізу жанрової специфіки оповідань Р.Погодіна. Він складається з двох підрозділів, в першому з яких досить докладно і ґрунтовно розглянуто теоретичні аспекти оповідання як самостійного жанрового різновиду малої прозової форми. Спираючись на думки і праці літературознавців-класиків (О.Цейтліна, Д.Лихачова, М. Бахтіна та ін.), відомих сучасних вчених (В.Скобелева, І.Крамова, О.Огнєва, Н.Тамарченко, Н.Лейдермана і ін.), а також на власне письменницькі свідоцтва і тлумачення (А.П.Чехова, О. Т.Твардовського, В.М. Шукшина та ін.), автор дисертації закладає цим підрозділом міцний теоретичний фундамент під подальші дослідницькі розвідки, в яких предметом аналізу виступає жанрова своєрідність оповідань Погодіна для дітей та підлітків.

Важко не погодитися з підсумковим зауваженням автора про безумовну жанрову перевагу оповідання, яке виявилось одним з жанрів-довгожителів у російській літературі нового і новітнього часу саме завдяки гнучкості та мобільності даної жанрової форми, завдяки здатності оповідання розвиватися в різні історичні періоди, в тому числі і в особливості - в перехідні і навіть переламні історичні періоди. Час громадської відлиги, коли увійшов у «велику літературу для маленьких» сам Погодін, і є одним з таких переламних періодів. Високо поцінуючи теоретичну обізнаність дисертанта, так само як і теоретичний потенціал даного підрозділу, ми разом з тим вважаємо не цілком точною його назву, оскільки мова в ньому йде не про еволюцію жанру оповідання в російській літературі, а про жанр оповідання як предмет теоретичної, власне літературознавчої оцінки та аналізу.

Розмірковуючи в наступному підрозділі про жанрову специфіку оповідань для дітей Погодіна, автор дисертації стверджує, по-перше, що саме оповідання є «основною жанровою одиницею» в творчості письменника, а, по-друге, що найбільш привабливим різновидом для Погодіна виявилось, якщо скористатися жанровою типологією В.М.Шукшина, «оповідання-характер», оскільки головне в оповіданнях письменника - зображення характеру молодшої людини в його становленні і розвитку, в його, так би мовити, дорослішанні в процесі активного спілкування з навколишнім світом у всіх його проявах. Разом з тим очевидно і прагнення письменника до жанрових новацій і жанрового експерименту, завдяки чому в його дитячій

творчості народжуються оригінальні, відмічені печаткою новаторства жанри, такі як «повість в оповіданнях» («Де лісовик живе», «Книжка про Гришку», «Очікування» і ін.) або навіть «п'еса-повість в оповіданнях» («Трень-брень»), відмічені загальною для прози того періоду тенденцією до жанрово-стильової синкретичності, жанрово-стильової багатшаровості. Подібні оповідання Погодіна, стверджує автор, тепер уже можна вважати класичними зразками цього жанру (с. 134).

Спостереження дисертанта над жанрово-композиційними і жанрово-стильовими особливостями дитячої прози Погодіна здебільшого цікаві, точні і переконливі. Так, він відмічає, що, будучи тонким психологом, Погодін прекрасно розуміє вікові особливості сприйняття дітьми і підлітками складних питань не лише буття, але і самого літературного тексту, при цьому він робить ставку на мовну модель відображення життя, його оповідання підкреслено діалогічні, в той же час оповідно-описовий компонент зведений в них до мінімуму, гранично лаконічний. Ця лаконічність, відмічає дисертант, багато в чому компенсується за рахунок прийому підвищеної символізації тексту - особистих імен персонажів (ім'я Дубравки в однойменному творі), самої образної системи (образи Громадянина в макінтоші і Блазня в "Трень-брень"), колірної палітри (червоний і сірий кольори як кольори-антагоністи) і т.п.

Ризикнемо, проте, вступити в полеміку з автором дослідження відносно самих критеріїв відбору погодінських творів, зокрема, у зв'язку із залученням до аналізу оповідання «Блакитний півень мого дитинства», обширну цитату з якого він наводить, підкреслюючи, услід за дослідником І.Ф.Смольниковим, програмність даного твору. Не піддаючи сумніву тезу про програмність оповідання для творчості Р.Погодіна в цілому, ми в той же час хотіли б відмітити, що саме віднесення даного оповідання до дитячої прози представляється нам досить спірним. Його мемуарно-притчева жанрова домінанта і загальний філософсько-асоціативний пафос, місцями дуже утруднений і для дорослого сприйняття лексикон (напр.: «...и на всей Валдайской возвышенности, приверженной Нилу Столнику», «...сияли великолепные алюминиевые пузыри – новые символы скотъего бога» та ін.), ускладнені синтаксичні конструкції навряд чи розраховані на дитяче чи підліткове сприйняття. Сам же дисертант трохи пізніше напише цілком слушні слова про те, що «психологічна асоціативність взагалі неприйнятна для більшості юних читачів» (с. 150). Введений у текст оповідання зооморфний персонаж – півень, що розмовляє - навряд чи переводить оповідь в «казковий ключ», оскільки персонаж цей виступає, посилаючись на вдалий вислів М.І.Мещерякової (правда, з приводу дитячої прози 1930-х років),

«своєрідним умовним знаком, за яким стоїть не стільки художнє, скільки пряме узагальнення». Таким чином, ми вважаємо, що дане оповідання скоріше належить до того «зовсім нечисленного» у творчості письменника, що адресовано все ж таки не дітям, а дорослим.

Аналіз своєрідності образної системи і типології персонажів стає предметом розгляду в **третьому, заключному, розділі дисертації** «Типологія персонажів в оповіданнях Р.П.Погодіна». Перший підрозділ містить стислий аналітичний огляд спеціальної літератури, присвяченої заявленій проблемі. Спираючись на праці та ідеї М.М. Бахтіна, В.Є.Халізева, Л.Я.Гінзбург, Н.Л.Лейдермана, В.Н.Гуреєва, Ю.М.Павлова, Є.Є.Зубарєвої, І.С.Кона і ін. учених, автор дисертації окреслює вихідні теоретико-методологічні позиції і понятійний інструментарій даного розділу, принципи аналізу та критерії оцінок досліджуваного художнього тексту в обраному дослідницькому ракурсі. Як показують результати дослідження, обраний автором теоретико-понятійний арсенал виявився цілком адекватним і продуктивним.

У другому підрозділі, спираючись на спостереження попередників, а також на власний (як правило, тонкий і глибокий) аналіз найбільш репрезентативних текстів письменника (таких, як «Звідки йдуть хмари», «Що у Сеньки було», «Дубравка» і ін.), дисертант переконливо аргументує ключове положення про те, що обраний Р.Погодіним гібридний, романтико-реалістичний метод дозволив письменникові створити в своїй творчості оригінальні і багатозначні образи дітей і підлітків. Дисертант виділяє три основні типи позитивних персонажів, а саме: романтики-мрійники (дівчинка-підліток Дубравка з однойменного твору), юні господарі життя (Гриша з «Тиші»), а також герой, який виступає персоніфікацією архетипу Дитинства, в якості якого розглядається образ шестирічного хлопчика Сеньки з оповідання «Що у Сеньки було». Попри всю різноманітність характерів в оповіданнях письменника, підкреслює дисертант, в них реалізується основний творчий принцип письменника - прагнення психологічно вмотивовано відобразити душевний світ молоді людини, складності дорослішання і взаємини дітей і дорослих, що дає підстави назвати Погодіна одним з основоположників дитячої психологічної прози нового часу. На нашу думку, запропоновані автором в даному розділі ракурси і методи аналізу цілком адекватні естетичній природі погодинських персонажів, що дозволяє говорити про коректність і переконливість запропонованих характеристик і оцінок.

Даючи загальну оцінку цьому, заключному, підрозділу дисертації, хотіли б відзначити ту обставину, що за своїм реальним змістом він виявився

значно ширше і власної назви («Діти та підлітки в оповіданнях Р.Погодіна»), і назви розділу в цілому («Типологія персонажів в оповіданнях Р.П.Погодіна»), оскільки мова в ньому йде не тільки про своєрідність образної системи і власне типологію персонажів, але і про поняття значно більш загальні і концептуальні: про своєрідність художньої методології письменника, про принципові складові його творчого кредо як письменника дитячого, нарешті, про художній образ Світу і Дитинства, реалізований в його творах.

На жаль, не вільним виявився даний розділ, як, втім, і робота в цілому, від окремих стилістичних і технічних погрешностей (див. сс. 7, 17, 41, 81, 115, 156, 160, 173), проте небагаточисельних.

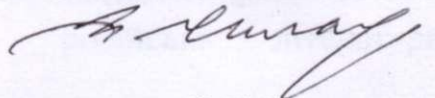
У **висновку** запропоновані підсумкові результати дослідження, що в сукупності вирішують заявлену дослідницьку проблему. Спираючись на літературознавчу класику, а також на сучасні наукові теорії, автор дисертації зумів по-новому поглянути на глибинні процеси літератури для дітей та підлітків другої половини ХХ ст., виявити і проаналізувати деякі непомічені або недооцінені раніше тенденції в творчості Р.П.Погодіна, співзвучні ряду загальноноваторських тенденцій в дитячій літературі тих років, і, таким чином, внести певні корективи у вирішення питання про своєрідність художнього методу письменника.

В цілому ж дисертаційна робота є завершеним, самостійним, виконаним на сучасному науковому рівні дослідженням. Широкий загальнолітературний кругозір автора, добре знання ним не тільки творчої спадщини Р.Погодіна, а й історії російської дитячої літератури в цілому і вільне володіння цим матеріалом становлять міцний фундамент дисертаційної роботи і в значній мірі забезпечують значимість отриманих наукових результатів, які можуть бути використані викладачами філологічних факультетів університетів, а також істориками літератури, що вивчають літературний процес другої половини ХХ ст. Автореферат дисертації адекватно відображає її зміст. Основні положення і результати дослідження досить повно відображені в дев'яти наукових статтях, п'ять з яких опубліковані в спеціалізованих філологічних виданнях. Оформлення дисертаційної роботи і автореферату відповідає існуючим вимогам.

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що представлена до захисту дисертаційна робота «Оповідання Р.П.Погодіна для дітей і підлітків (жанрово-стильова своєрідність і типологія персонажів)» відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а автор дисертації пан Чень

Ченьлін заслуговує на присвоєння йому наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.02 - російська література.

Доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри світової літератури
Харківського національного педагогіч-
ного університету ім. Г.С.Сковороди

О.С.Силаєв

18.01.2017 р.

